

ELS VAMPIRS CATALANS CONQUEREIXEN EL
MÓN: LA RECEPCIÓ DE LA TRADUCCIÓ ANGLESA
DE *LES HISTÒRIES NATURALS* (1960) DE JOAN
PERUCHO (1920-2003): *NATURAL HISTORY* (1988)

JUAN MIGUEL ZARANDONA / CARLOS GONZÁLEZ-ESPRESATI

(Universitat de Valladolid)

1 INTRODUCCIÓ

De Joan Perucho (1920-2003), l'home i l'artista, s'han dit i escrit sempre moltes coses bones per part dels lectors aficionats i de la crítica especialitzada, però no per això deixarem d'assenyalar-ne algunes en aquesta nova oportunitat de encomiar la seva personalitat i el seu talent. Això sí, ens limitarem a aquelles característiques creatives que millor ens facin recordar l'especialíssima manera de ser de les seves novel·les, només un d'entre els molts gèneres que va saber conrear: article, assaig, poesia, crítica literària, etc. Entre les característiques més importants de les seves novel·les cal esmentar la suma d'elements, la barreja o transvasament de gèneres i l'absorció de tots ells per part de la novel·la; l'erudició i les referències culturals sense fi pròpies d'un bibliòfil apassionat, les reconstruccions del passat, real o fictici, la combinació de ciència, raó i màgia, el gust per allò misteriós, fascinant, transcendent, sòrdid, tenebrós; l'humor i la ironia desbordada; etc.¹

També crida l'atenció, a part, la seva gran devoció a les lletres en llengua anglesa, que es demostra amb jocs constants d'intertextualitat, és a dir, aquella infinita i imparabile dependència d'uns textos respecte d'altres, i en conseqüència l'ús magistral dels recursos del pastitx literari. Així el seu text *Amb la tècnica de Lovecraft* (1953) deu molt a l'estil d'H. P. Lovecraft (1890-1937), el seu *Llibre de cavalleries* (1957) recorda Mark Twain (1835-1810) i la seva novel·la artúrica *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* (1889), o la seva *Pamela* (1983), que serveix com a segona part de *Pamela; or, Virtue Rewarded* (1740-1741) de Samuel Richardson

1. Vegeu el clàssic estudi de Carlos Pujol sobre Joan Perucho (1986).

(1689-1761). *Les històries naturals* (1960), l'objecte d'estudi principal del nostre treball, és fidel a aquesta mateixa tendència: el seu origen, sempre parcial, és al *Dracula* (1897) de Bram Stoker (1847-1912).

2 LA RECEPCIÓ DE LES SEVES NOVEL·LES

Tot i el seu internacionalisme i la seva dependència de la popular literatura anglesa, la majoria de les seves novel·les no ha conegut un gran èxit. La seva estranya, híbrida i subjugant originalitat no ha assolit encara una ben guanyada recepció. És un fet notori que bona part de les seves obres, les fantàstiques i les de cavalleries particularment, es van trobar amb grans dificultats per arribar als lectors nadius en català. Una sort parella tingueren, entre el públic d'arreu d'Espanya, les traduccions que el mateix Perucho va fer de les seves obres i que es podrien considerar més aviat com a segons originals. Concretament, el *Llibre de cavalleries* (1957) va sofrir grans atacs per part de la crítica i del públic lector quan es va publicar per primera vegada. L'ambient literari estava dominat pel realisme i el seu text va ser titllat d'extravagant, minoritari, escapista, fantasiós, etc. Per això no va tornar a publicar novel·les fins molt temps després, i no es va editar la traducció castellana fins al 1977, vint anys després, i una segona edició catalana fins al 1982, 25 anys després.

Una excepció notable és la de *Les Històries naturals* de l'any 1960, una complexa «història de vampirs», de la qual es va fer una reeixida traducció a l'anglès a l'any 1988 amb el títol de *Natural History* (1988), que encara gaudeix d'un gran èxit entre el públic lector i la crítica experta. Es pot afirmar amb seguretat que es tractaria d'un acte de justícia de la llengua i la literatura admirades pel gran admirador, ja que els suplementes literaris de diaris nord-americans tan prestigiosos com *The New York Times* i el *Washington Post* van satisfer de lloances aquesta traducció, així com el talent de l'autor de l'original, Joan Perucho:

«An extraordinarily sophisticated entertainment, probably the most distinguished vampire tale ever written. *Booklist*» (Perucho 1990b: 1).

«A gentle romance, a political allegory of 19th-century Spain, a delicate satire on the Bram Stoker or Hollywood type of vampire, a statement on the nature of evil and, most of all, a homage to Catalonia, its people, its countryside and its villages. *The Washington Post Book World*» (Perucho 1990b: 1).

«While *Natural History* focuses on the feverish pursuit of the vampire, Mr. Perucho also enriches the plot with elegant descriptions of the landscape, wildlife and customs of Catalonia, the nature of romantic and fraternal love and the ruinous politics of the Carlist War. The admirable translation from the Catalan by David H. Rosenthal enables the reader to appreciate a novelist who is not only one of Catalonia's but one of Europe's most imaginative writers. *The New York Times Book Review*» (Perucho 1990b: 1).

A més s'hauria traduït a unes vint llengües més, entre les quals el francès i l'italià, fet que la converteix en una de les obres de la literatura catalana contemporània que compta amb major nombre de traduccions.

3 TRADUCCIÓ I AUTOTRADUCCIÓ

Una altra característica fonamental de la trajectòria de Joan Perucho és el fet que ell mateix va realitzar la traducció al castellà de totes les seves novel·les. És a dir, en les edicions traduïdes no figura el nom de cap traductor. Perucho, com a autor, és l'únic responsable de les noves versions. Dins del món de la teoria de la traducció a aquest fenomen se l'anomena «autotraducció», espai fronterer en el qual la traducció es confon amb l'autoria. Dins de les lletres hispanes, Joan Perucho és un dels exemples més representatius d'aquesta tasca i un dels més estudiats. El fet de ser un escriptor bilingüe que realitza ell mateix les traduccions dels seus textos de ficció sense excepcions el converteixen en un objecte d'estudi particularment interessant. Pel que fa a la novel·la que més ens interessa en aquestes pàgines, *Les històries naturals* de Joan Perucho es va publicar l'any 1960, i *Las historias naturales* de Joan Perucho l'any 1978.

Segons un dels volums més aclamats que recentment s'ha ocupat d'aquest fenomen, el de Hokenson i Munson, aquestes dues novel·les, l'original i l'autotraduïda, serien un únic text en dues llengües. El que s'anomena un *bilingual text*, o text bilingüe. La definició i principals realitats del mateix es podrien resumir en el següent paràgraf, on tant Perucho com les seves creacions es veuen clarament reflectides:

«What is the bilingual text? Like Bacon's treatises or Nabokov's novels, the bilingual text is a self-translation, authored by a writer who can compose in different languages and who translates his or her texts from one language into another. Such self-translators have long been neglected in literary history and translation theory, and it is still often assumed that they are just rather idiosyncratic anomalies, mostly preening polyglots or maladaptive immigrants. Yet the tradition of the bilingual writer creating a single text in two languages, smoothly spanning different audiences, is a rich and venerable one, arising in Greco-Roman antiquity and thriving in the European Middle Ages and Renaissance. Self-translation was a common practice in the ambient translanguing world of early modern Europe, when bilingualism was the norm, and writers increasingly translated between Latin and vernaculars» (2007: 1).

No hi ha dubte, doncs, que l'autotraducció ofereix grans possibilitats d'estudi. Es debat si es tracta d'un fenomen minoritari o abundant. Per a Perucho no era gens marginal, ja que va traduir ell mateix totes les seves obres sense excepcions. Cal analitzar la direccionalitat, és a dir la llengua d'origen i la llengua d'arribada. En Perucho sempre es dona la mateixa direccionalitat: traducció de textos ja escrits en català al castellà. Es busquen amb tot detall les similituds i diferències entre els dos textos, les pos-

sibles llibertats que s'hagi pres l'autor-traductor que un traductor d'un text aliè mai s'hauria pres, la distància temporal entre els dos textos, els motius socioculturals i de mercat literari darrere d'aquest procés, etc.

Després dels dos originals de Perucho, *Les històries naturals* i *Las historias naturales*, o de l'original i l'autotraducció, el text va conèixer en 1988, uns pocs anys després, una traducció a l'anglès, *Natural History*, la primera vegada que una obra seva es traduïa a aquesta llengua. Aquest cop Joan Perucho comparteix els crèdits i la glòria amb un altre nom, el traductor David H. Rosenthal. El volum en llengua anglesa recalca que la traducció s'ha fet des del català. S'ha d'entendre que no s'ha pres el text castellà del mateix Perucho com a original.

D'aquesta manera, se li ofereix a l'investigador de traducció literària la rendible possibilitat de comparar un original (*Històries*) amb una autotraducció (*Historias*) i tots els interrogants que aquesta planteja, abans anomenats, i una autèntica traducció (*History*).

4 LES HISTÒRIES NATURALS, UN TORRENT DE NOMS

Totes les característiques abans esmentades sobre l'estil literari de Joan Perucho s'aprecien especialment si es presta una mica d'atenció als noms, a aquest torrent o cascada incontenible d'antropònims, topònims i tot tipus de noms propis i comuns en nombroses llengües. Suposen una segura dificultat de comprensió i per això de lectura, però un cop superat aquest obstacle l'encís d'erudició, exotisme i fantasia irònica que aquests textos comparteixen subjuguen el ja iniciat de manera indiscutible. Tant és així, que un complet índex onomàstic final acompanya els capítols del llibre. A les seves bigarrades i inaudites pàgines comparteixen protagonisme tant naturalistes i científics com polítics, generals, representants de la noblesa, servents, espècies animals desconegudes fins ara, cafès de moda, escriptors i artistes, sants i sacerdots, liberals, conservadors, contertulians, pobles pintorescos, abadesses, industrials, insectes monstruosos, i, per descomptat, vampirs i víctimes de vampirs. En poques paraules, el complex i rialler microcosmos de *Les històries naturals*.

Com a autor de la seva obra, Perucho estava totalment autoritzat a interpretar-la i transformar-la com millor li semblés. La seva traducció d'autor seguia sent seva al cent per cent. Però, quines van ser les decisions del traductor d'obra aliena tan complexa a l'anglès, David Rosenthal? Per tot això, creiem que la comparació d'alguns exemples representatius de noms de l'original català amb el pseudooriginal castellà i amb la traducció anglesa ens ajudaran a aclarir tant aquest procés d'autotraducció com el treball d'en David Rosenthal.

Com a extensió del problema lingüístic de definir què és i com classificar el nom propi es troba el de la seva traducció. És un fet que les estratè-

gies o normes de traducció d'aquests noms propis canvien segons èpoques, cultures i llengües, com la bibliografia ha confirmat tan sovint. Igualment, hi ha una gran disparitat i divergència de criteris sobre quines són aquestes estratègies en concret, amb un gran nombre de possibles classificacions en les quals no solen faltar fenòmens com la conservació o no traducció, la repetició, les diverses adaptacions (ortogràfica, terminològica, cultural, de pronunciació), transcripció-transliteració, addicions o glosses intra- o extratextuals, substitució, omissió, localització, transformació, creació, traducció parcial, etc. (Franco Aixelá 2000; Moya 2000; Nord 2003; Davies 2003). Les traduccions de noms propis de les obres de Perucho pertanyen, per descomptat, a aquest atractiu tema d'investigació, en el qual encara cal contribuir amb moltes noves aportacions.

5 ORIGINAL, AUTOTRADUCCIÓ I TRADUCCIÓ COMPAREDES

En el contrast de textos, com en tots els altres àmbits en què es planteja una comparació entre objectes independents, és necessari comptar amb un instrument de comparació que faci possible aquest exercici comparatiu, el que la bibliografia sobre aquest assumpte anomena com *tertium comparationis*. A aquests elements que serveixen com a instruments de comparació entre textos, també se'ls coneix, en la bibliografia especialitzada d'Estudis de Traducció, com «textemes» (Toury 1980: 112-121). En el nostre cas, com ja hem avançat anteriorment, utilitzarem una petita col·lecció d'exemples on es recull la tasca d'aquest gran creador de noms que va ser Perucho, en altres paraules, els nostres textemes.

Vegem la selecció d'exemples comparats. Els següents codis seran necessaris per a la correcta interpretació:

- JP1 (Joan Perucho 1960 / *Les històries naturals*)
- JP2 (Joan Perucho 1978 / *Las historias naturales*)
- DR (Joan Perucho / David Rosenthal 1988 / *Natural History*)

Exemple 1

JP1: Travessà el carrer de Lledó i la placeta de Sant Just i s'internà en un laberint de carrers tortuosos (Perucho 2006: 13).

JP2: Atravesó la calle de Lledó y la placita de San Justo, y se internó en un laberinto de calles tortuosas (Perucho 1990a: 11)

DR: Crossing Lledó Street and Sant Just Square, he plunged into a labyrinth of capriciously twisted lanes (Perucho 1990b: 5).

Comentari: Pel que fa als noms, Perucho, com a traductor, es deixa portar per les seves preferències o capritxos. Alterna entre conservar el nom català en castellà o traduir. D'altra banda, no utilitza els seus privilegis de autotraductor per a introduir innovacions al seu text. Tot el contrari, realitza una traducció molt fidel, gairebé paraula per paraula en tot

moment. En canvi, Rosenthal tradueix molt lliurement i en tot moment cerca la naturalitat en llengua anglesa. No obstant això, conserva els noms catalans en major mesura del que ho fa Perucho en castellà.

Exemple 2

JP1: Toquen, majestuosos, els orgues de la Seu i s'organitza una lenta processó amb ciris encesos, xaranga i les Corporacions, entre elles la Reial Acadèmia de Ciències i la Universitat, recentment traslladada des de Cervera (Perucho 2006: 18).

JP2: Suenan, majestuosos, los órganos de la Seo, y se organiza una lenta procesión, con cirios encendidos, charanga y las corporaciones, entre ellas la Real Academia de Ciencias y la Universidad, trasladada recientemente desde Cervera (Perucho 1990a: 18).

DR: Majestically, they play the cathedral organ and organize slow processions with burning candles, brass bands, and associations, including the Academy of Science and the university, recently returned from Cervera (Perucho 1990b: 8).

Comentari: Perucho es continua mostrant molt literal. Tradueix el nom de la institució, però no utilitza el terme més comú en castellà per «seu», «catedral». Rosenthal en el seu afany per naturalitzar i facilitar el text als seus lectors, perd o neutralitza molts elements culturals com «ciris» i «corporacions». També tenim un curiós exemple de traducció més explícita. El traductor utilitza la paraula «returned», que implica un doble moviment d'anada i tornada, que és el que en realitat va esdevenir, des de Barcelona a Cervera i de Cervera de nou a Barcelona, quan l'original sol indica que hi va haver un trasllat des de Cervera.

Exemple 3

JP1: Isidre Novau i Campalans era, com hem dit, un capità de vaixell molt competent, però una mica silenciós (Perucho 2006: 20).

JP2: Isidro Novau y Campalans era, como hemos dicho, un capitán de marina mercante muy competente, pero algo silencioso (Perucho 1990a: 22).

DR: Isidre Novau i Campalans was, as we have mentioned, a highly competent sea captain, though rather taciturn (Perucho 1990b: 10).

Comentari: Perucho tradueix el nom propi sense necessitat. Rosenthal insisteix a mantenir els noms propis catalans, com la seua principal concessió a l'exotisme de l'original.

Exemple 4

JP1: El marquès de Sallent morí en una emboscada carlina, lluitant com un lleó, als voltants de Campdevàrol (Perucho 2006: 22).

JP2: El marqués de Sallent murió en una emboscada carlista, peleando como un león, en las cercanías de Campdevàrol (Perucho 1990a: 24).

DR: The Marquis of Sallent died in a Carlist ambush near Campdevàrol, battling like a lion (Perucho 1990b: 11).

Comentari: Perucho sempre és molt més literal que el traductor de llengua anglesa. Aquesta vegada Perucho no tradueix el nom de l'indret. La dificultat de ser un lloc petit i poc conegut el converteix en una solució molt més lògica.

Exemple 5

JP1: El periòdic «El Jove Observador», que publicava la Junta de Berga, en digué que, amb la seva mort, la Revolució havia perdut un dels capítostos més ominosos i ferotges (Perucho 2006: 22).

JP2: El periódico *El Joven Observador*, que publicaba la Junta de Berga, comentó que, con su muerte, la Revolución había perdido a uno de sus capitostes más abominables y feroces (Perucho 1990a: 24).

DR: *The Young Observer*, published by the Junta of Berga, declared that with his death, the constitutionalists had lost one of their most vicious captains (Perucho 1990b: 11).

Comentari: Perucho també tradueix aquesta vegada el nom d'un diari. Rosenthal també ho fa ja que sempre que pot facilita la lectura als seus lectors, encara que conserva, curiosament, la paraula original «junta».

Exemple 6

JP1: La hisenda anomenada, per la seva masia, «Cal Perdiu» (Perucho 2006: 23).

JP2: La finca conocida por el nombre de su masía, «Cal Perdiu» (Perucho 1990a: 26).

DR: A farm called Partridge House (Perucho 1990b: 12).

Comentari: Perucho de nou aplica una solució contradictòria: conserva el nom propi de lloc, encara que no resulti transparent per al lector castellà. Rosenthal elimina tant aquest nom com la paraula local masia. L'adaptació a la cultura meta és completa.

Exemple 7

JP1: Antoni de Montpalau, l'endemà, romangué allitat per ordre del doctor Samsó Corbella (Perucho 2006: 28).

JP2: A la mañana siguiente, Antonio de Montpalau permaneció en cama por orden del doctor Sansó Corbella (Perucho 1990a: 33).

DR: On his doctor Samsó Corbella's orders, Antoni de Montpalau spent the next day in bed (Perucho 1990b: 16).

Comentari: Rosenthal sempre conserva els noms propis, l'única concessió a l'original que es permet. Perucho en aquesta ocasió crea una versió incorrecta del nom castellà, la qual cosa sorprèn molt.

Exemple 8

JP1: El vostre cas, l'hem discutit a bastament amb el doctor Samsó Corbella (Perucho 2006: 32).

JP2: Tu caso lo hemos discutido detenidamente con el doctor Samsón Corbella (Perucho 1990a: 40).

DR: We've discussed your condition with Doctor Samsó Corbella (Perucho 1990b: 19).

Comentari: sorprèn encara molt més aquesta segona versió, també incorrecta, d'aquest nom que emprà Perucho.

Exemple 9

JP1: Hi havia també Samsó Corbella, doctor en Medicina (Perucho 2006: 43).

JP2: Estaba también Sansón Corbella, doctor en Medicina (Perucho 1990a: 57).

DR: Also present was Doctor Samsó Corbella (Perucho 1990b: 29).

Comentari: finalment, també és possible trobar traduccions correctes del mateix nom per part de Perucho. També pot observar-se un bon exemple de condensació i omissions en la traducció anglesa, que sempre demostra actuar amb gran llibertat.

Exemple 10

JP1: «L'Eco del Comerç», l'endemà, publicà una crítica duríssima contra les autoritats (Perucho 2006: 37).

JP2: «L'Eco del Comerç», a la mañana siguiente publicó una crítica durísima contra las autoridades (Perucho 1990a: 49).

DR: On the morrow, *The Commercial Echo* published a harsh attack on the authorities (Perucho 1990b: 24).

Comentari: a diferència de com havia actuat en altres ocasions, aquest cop Perucho no tradueix el nom d'una publicació periòdica. Encara és més sorprenent perquè aquest periòdic tenia un títol en castellà.

Exemple 11

JP1: La situació al Maestrato es feia molt delicada. Espartero, des de Saragossa, per una banda, i O'Donnell, des de València, per l'altra, feien, als ajudants de Cabrera, una vida de perpetu sobresalt (Perucho 2006: 139).

JP2: La situación en el Maestrazgo era muy delicada. Espartero, desde Zaragoza, por un lado, y O'Donnell, desde Valencia, por el otro, tenían a los ayudantes de Cabrera en un continuo sobresalto (Perucho 1990a: 193).

DR: The situation in the Maestrat had been precarious. Between Espartero in Saragossa and O'Donnell in Valencia, Cabrera's aides lived in a state of constant apprehension (Perucho 1990b: 101).

Comentari: Rosenthal, encara que torna a mostrar-se molt lliure pel que fa a l'estructura formal de l'original, conserva el nom català de la ciutat de Saragossa, cosa que dificulta molt la identificació de la ciutat entre els seus lectors que, per contra, sí que coneixeran el nom castellà. Perucho no fa això, és clar. Amb el Maestrat / Maestrazgo passa una cosa semblant, però es tracta d'un exemple menys cridaner.

Exemple 12

JP1: No, general. Vaig a la percaça d'un vampir, en seguiment d'Onofre de Dip, anomenat altrament el Mussol, sinistre i macabrament disfressat de guerriller (Perucho 2006: 141).

JP2: No, general. Voy a la caza de un vampiro, en persecución de Onofre de Dip, conocido también por «El Mochuelo», siniestra y macabramente disfrazado de guerrillero (Perucho 1990a: 196-197).

DR: No, general; I'm stalking a vampire. His name is Onofre de Dip, also known as the Owl in his macabre disguise as a guerrilla leader (Perucho 1990b: 103).

Comentari: El sobrenom d'Onofre, el vampir, és traduït en les dues versions, tot i ser un nom (sobrenom) propi. La transparència i la necessitat de comunicar la identificació amb aquest animal nocturn s'imposen clarament.

6 CONCLUSIONS

Tot el que s'ha explicat en aquest capítol no es pot considerar més que un primer pas cap al que podria ser un complet estudi de la traducció de la immensa riquesa de noms propis de tot tipus de *Les històries naturals*, d'aquesta novel·la completa al castellà per l'autor, a l'anglès, i a totes les altres llengües en què n'existeix versió. A part, recordeu que totes les novel·les de Perucho es van traduir al castellà pel narrador, i que gairebé totes compten amb alguna traducció a determinades llengües. La riquesa del material a disposició de l'estudiós interessat és indiscutible.

No obstant això, creiem que els exemples exposats permeten que ens fem una idea aproximada de com era Joan Perucho com a autotraductor. Els teòrics de la traducció que s'han ocupat d'aquest tema afirmen que hi ha dos tipus d'autotraductors: aquells que són molt fidels a la seva pròpia obra, no la volen canviar en absolut i per tant no varien gairebé res del seu primer original; i aquells altres que innoven en gran mesura per sentir-se amos del text i amb dret a aplicar tots els canvis que considerin conuenients. Joan Perucho pertany clarament al primer tipus. A més, com es pot

observar perfectament en la traducció de noms, té una gran dificultat per adoptar estratègies conseqüents o repetides de traducció. El fet de viure en dues llengües i dues cultures, moltes vegades minva la seva atenció sobre aquest punt i això s'aprecia clarament en les seves solucions.

David H. Rosenthal (1945-1992), tot i algunes excepcions que fan l'efecte de respectar i reproduir en gran mesura les peculiaritats culturals de l'original, en realitat no actua així. Naturalitza, domestica i elimina la major part de les dificultats i dels elements exòtics de l'original, la qual cosa és el mètode de traducció dominant en la majoria dels exemples de traducció existents, sobretot cap a llengües i cultures poderoses. D'altra banda, tendeix a traduir amb gran llibertat, sense dependre exclusivament de la forma de l'original i per tant produir calcs condemnable, cosa que en general s'ha de considerar com un mèrit. Res que no poguéssim esperar d'aquest novaiorquès, mort tràgicament amb només 46 anys, i que es va especialitzar en la traducció de clàssics medievals i contemporanis catalans: el *Tirant lo Blanch* (1984, 1985, 1996), Mercè Rodoreda (1993), J. V. Foix (1988) i el mateix Joan Perucho, entre molts poetes i narradors.²

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- DAVIES, E. (2003): «A Goblin or a Dirty Nose: The Treatment of Culture-Specific References in Translation of Harry Potter Books». *The Translator*, vol. 9 (1), p. 65-100.
- FOIX, J. V. (1988): *When I sleep, then I see clearly. Selected poems*. Trad. David H. Rosenthal. New York: Persea Books.
- FRANCO AIXELÁ, JAVIER (2000): *La traducción condicionada de los nombres propios (inglés-español): análisis descriptivo*. Salamanca, Almar.
- HOKENSON, JAN WALSH / MUNSON, MARCELLA (2007): *The Bilingual Text. History and Theory of Literary Self-Translation*. Manchester, St. Jerome.
- MARTORELL, JOANOT / JOAN DE GALBA, MARTÍ (1984): *Tirant lo Blanc*. Trad. David H. Rosenthal. New York: Schocken Books.
- MARTORELL, JOANOT / JOAN DE GALBA, MARTÍ (1985): *Tirant lo Blanc*. Trad. David H. Rosenthal. London: Picador.
- MARTORELL, JOANOT / JOAN DE GALBA, MARTÍ (1996): *Tirant lo Blanc*. Trad. David H. Rosenthal. Baltimore / London: John Hopkins University Press.
- MOYA, V. (2000): *La traducción de los nombres propios*. Madrid: Cátedra.
- NORD, CHRISTIANE (2003): «Proper Names in Translations for Children: Alice in Wonderland as a Case in Point». *Meta*, vol. 48 (1-2), p. 182-196.
- PERUCHO, JOAN (1960): *Les històries naturals*. Barcelona, Destino.
- PERUCHO, JOAN (1978): *Las historias naturales*. Madrid: Edhasa.

2. Vegeu la secció de referències bibliogràfiques per més dades.

- PERUCHO, JOAN (1988): *Natural History*. Trad. David H. Rosenthal. New York: Alfred A. Knopf.
- PERUCHO, JUAN (1990a): *Las historias naturales*. Prólogo de Antoni Comas. Madrid, Edhasa.
- PERUCHO, JOAN (1990b): *Natural History*. Trad. David H. Rosenthal. New York: Ballantine Books.
- PERUCHO, JOAN (2006): *Les històries naturals*. Edició a cura de Dolors Juanola i Montserrat Torra. Barcelona, Destino.
- PUJOL, CARLOS (1986): *Juan Perucho. El mágico prodigioso*. Bellaterra, Barcelona, Universidad Autónoma de Barcelona.
- RODOREDA, MERCÈ (1993): *Camellia Street [Carrer de les Camèlies]* Trad. David H. Rosenthal. Saint Paul: Graywolf.
- TOURY, GIDEON (1980): «The Adequate Translation as an Intermediating Construct. A Model for the Comparison of a Literary Text and Its Translation». *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv, Tel Aviv University, p. 112-121.

